

DVA NEOBJAVLJENA DALMATINSKA CRKVENA ODLIČJA

Miroslav Granić

UDK 737.2 (497.5 - 3 Dalmacija) »18«

Izvorni znanstveni rad

Miroslav Granić

Filozofski fakultet u Zadru

U članku pisac predstavlja dva do sada neobjavljena odličja što su ih ustanovile austrijske vlasti za kaptole u Zadru i Korčuli. Odličje kanonika zadarskog kaptola ustanovio je car Franjo I. 1826. godine. Obnovom zbornog kaptola u Korčuli odobreno je 1858. korčulanskim kanonicima i posebno odličje. Oba reda likovno se oslanjaju na tradicionalne državne redove - odličja habsburške monarhije. Likovno su zanimljivi jer se na njima pojavljuju likovi zaštitnika odnosno naslovnika kaptola. Odličja te vrste prava su rijetkost u dalmatinskoj faleristici i do sada se nisu spominjala u stručnim napisima.

Tema ovog priloga za zbornik radova u čast akademika Ive Petriciolija nije bez razloga odabrana. Svečar je, koliko nam je poznato, dug niz godina proučavao predmete umjetničkog obrta i objavio o tome brojne radove. Podastro je javnosti velik broj dragocjenih podataka o značajnim umjetničkim djelima i brojnim majstorima od ranih stoljeća srednjega vijeka dalje, iznoseći iz tame prošlosti, često iz teško čitljivih arhivskih vrela, na svjetlo sadašnjosti njihova imena, ugovore, sporove, plaćanja, imena naručitelja djela, kao i niz drugih najrazličitijih podataka. Iz pera akademika Petriciolija također poznajemo i upoznajemo neprocjenjivu povijesnu i umjetničku vrijednost zadarskih i ninskih izrađevina zlatarskog obrta. Stoga mu u prvom redu kao zaslužnom znanstveniku, uvaženom i uglednom Zadraniu te, naposljetku, našem nekadašnjem profesoru posvećujemo ovaj skromni prilog iz dalmatinske i hrvatske faleristike, koja, na žalost, sve donedavno nije bila dovoljno zastupljena u domaćoj povijesti umjetnosti.

Kada je 1974. sada već pokojni Bartol Zmajić objavio rad o odlikovanju zagrebačkih kanonika, koje je prvostolnom zagrebačkom kaptolu podijelio car i kralj Franjo II. (I.), primijetili smo da su tijekom XIX. st. slični redovi (odličja) bili dodjeljivani i kanoničkim kaptolima u austrijskoj pokrajini Dalmaciji. Naime, početkom XIX. st. uvriježio se običaj podjele križeva poglavarima

crkvenih redova odnosno samostana. Najprije se to događalo u Francuskoj u Napoleonovo doba, a potom i u ostalim europskim monarhijama. U austrijskim su nasljednim zemljama početkom istog stoljeća dodjeljivali posebne križeve (redove) poglavarima pojedinih austrijskih samostana i kaptola, a ti su križevi po likovnim obilježjima bliski nekim državnim redovima koje je tada dodjeljivao austrijski vladar. U Hrvatskoj je prvo kaptolsko odličje dodijelio car Franjo II. (I.) zagrebačkom kaptolu 1802. godine.¹

Kako se može zaključiti po sačuvanim portretima pojedinih kanonika ili kaptolskih dostojanstvenika, u dalmatinskim su kaptolima kanonici kao pripadnici višeg svećenstva nosili križeve (pektorale). Tek sređivanjem crkvenih prilika u pokrajini nakon izdavanja bule *Locum Beati Petri* 1828. godine,² te njene provedbe dvije godine poslije, moglo se pomišljati i na vanjska obilježja koja će nositi dalmatinski kapitularci. Prema raspoloživim podacima iz 1832. godine, samo je zadarski prvostolni kaptol u Dalmaciji imao posebno ustanovljeno odličje. Splitski je kaptol iskazao vladi podatak da njegovi kapitularci nose običan križ s likom solinskog biskupa i mučenika sv. Dujma. U Zadru su kanonici prijašnjih vremena također nosili obične križeve. Prvih desetljeća XIX. stoljeća zadarska crkva i kanonički zbor još uvijek su bili urešeni metropolitanskim naslovom, a njihov nadpastir prvostolnikom sjeverne Dalmacije.³ Prvostolni kanonički zbor bio je uvažen u pogledu broja kaptularaca i samih časti, te se moralo ozbiljnije poraditi i na tome da se sjaju zadarskog kaptola dodaju drugi znaci kako bi naglasili prvenstvo zadarske crkve, ali i vladarevo patronatsko pravo nad tim duhovničkim tijelom. Naposljetku, u Zadru je stolovao jedini nadbiskup u tadašnjoj pokrajini Dalmaciji, jer su nadbiskupske stolice u Splitu i Dubrovniku već odavno bile slobodne. U zadarskoj smo povijesnoj pismohrani, za sada, uspjeli pronaći odluke kojima su ustanovljena dva odličja za kaptole u Dalmaciji: g. 1826. za prvostolni kaptol u Zadru i g. 1858. za zborni kaptol u Korčuli.

Odličje kanonika zadarskog kaptola

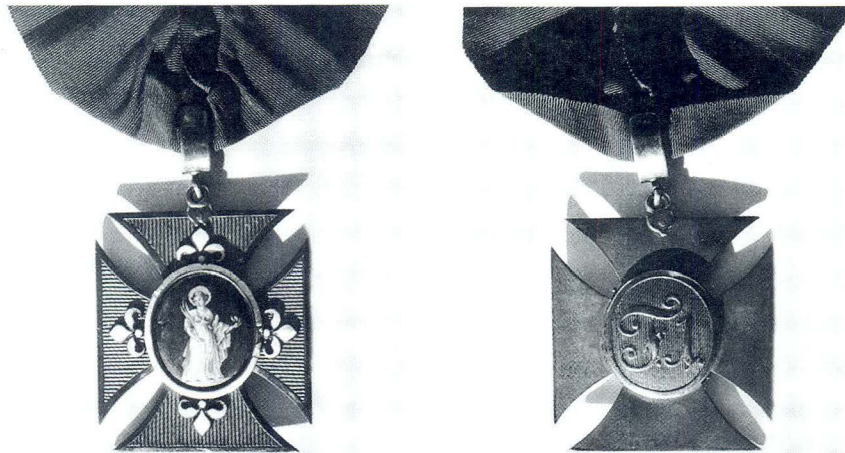
Car Franjo I. (II.) odlukom od 5. prosinca 1826. godine ustanovio je odličje za članove zadarskog metropolitanskog kaptola. Tu je odluku Pokrajinskoj vladi u Zadru priopćilo bečko Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu dopisom od 11. prosinca iste godine. Guverner Dalmacije Franjo Tomašić o tome je izvijestio zadarskog nadbiskupa 1. siječnja 1827. g. Uz dopis je priložen i vrlo vješto izveden crtež u boji spomenutog odličja, i to lica i naličja samog ordena, kao i vrpce kojom se odličje vješalo oko vrata, po uzoru na visoka odličja habsburške monarhije.⁴

¹ B. Zmajčić, »Odlikovanje zagrebačkih kanonika«, Numizmatičke vijesti, XXI, Zagreb 1974, 32, str. 31-34.

² K. Jurišić, Bula pape Lava XII »Mjesto Bl. Petra« i crkva u Hrvatskoj danas, p.o. iz zbornika Kačić, br. III, Split 1970, str. 101-126.

³ C. F. Bianchi, Zara Cristiana, I, Zadar, 1877, str. 165, 174, 190-192.

⁴ Povijesni arhiv u Zadru (=PAZ), Heraldčki spisi Vlade, svež. 23, VIII/7, g. 1832, N. 9856 (N. 350).

Odličje kanonika zadarskog kaptola (lice i naličje)

Odličje zadarskih kanonika sastoji se od osmerokrakog plosnatog križa izrađenog od pozlaćenog srebra. Rubovi križa uzdignuti su u odnosu na plohu krakova, na koje su pak pridodani ljiljani od bijele cakline, čime taj predmet dobiva određeno duhovno obilježje. Visina je odličja 7 cm, a širina 6,2 cm. Na vrhu se nalazi ušica visoka 2 cm za provlačenje svilene vrpce. U središtu križa je bijelom caklinom obrubljen vijenac u kojemu je modro ocakljen medaljon. Tu je prikazan lik zadarske zaštitnice i naslovnice prvostolne bazilike sv. Anastazije (Stošije). Lik svete prikazan je na podnožju u stojećem stavu. Zaogrnuta plaštem koji je prebačen preko lijeve ruke, svetica u desnoj ruci drži palmu, znamen mučeništva, a u lijevoj plamen, oznaku svoga mučeništva. Na naličju u središtu ovala upisano je - F. I., što razrješujemo imenom *Franciscus I.* Ono se odnosi na austrijskog cara Franju I. koji je tek g. 1804. uzeo taj naslov, dok je na prijestolje stupio g. 1792., naslijedivši istom svoga oca Leopolda II. kao car Svetog Rimskog Carstva Njemačke Narodnosti, pod imenom Franjo II. Odličje se nosi oko vrata na crvenoj vrpci širine 5,1 cm od moarirane svile s tankim zlatnim rubom.

Najzanimljiviji prikaz na odličju zadarskih kanonika je svakako lik sv. Anastazije (Stošije). Lik se te svete nalazio i u najstarijem pečatu grada Zadra,⁵ a sam se Zadar u prošlosti nazivao i *Urbs Sanctae Anastasiae*. Poznato je da je prvotna stolna crkva u Zadru bila posvećena apostolskom prvaku sv. Petru, kako je to u svome djelu zabilježio Konstantin VII. Porfirogenet. Isti izvor kaže da se u Zadru nalaze i štuju moći sv. Anastazije. Naime, zadarski

⁵ I. Petricioli, »Prilog zadarskoj sfragistici«, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, sv. 10, Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti (4), Zadar, 1972, str. 117-123.

biskup Donat (g. 800.-811.), koji je uživao povjerenje i istočnog i zapadnog cara, oko g. 804. u znak izmirenja Bizanta sa Zadrom donosi iz Carigrada u svoj grad moći srijemske mučenice svete Anastazije, umorene za Dioklecijanovih progonstava 304. godine. Njene su relikvije još u V. st., u vrijeme patrijarha Genadija, bile prenesene u Carigrad te postavljene u crkvu Svetog Uskrsnuća (Anastasis).⁶ Najstariji poznati prikaz sv. Anastazije u Zadru opisao je I. Petricioli prema svjetlopiisu najstarijeg pečata grada Zadra iz 1190. godine.⁷ Svetica je na tom pečatu prikazana u stojećem stavu, odjevena u dugu haljinu i plašt koji je sprijeda pokriva do pojasa, a preko ramena i ruku pada unazad u dva duža kraka. Na glavi ima krunu, a svetokrug obrubljen biserima tek se primjećuje. Ovaj prikaz lika sv. Anastazije vrlo je vrijedan za kulturnu povijest grada Zadra jer nam otkriva da je upravo lik te svete bio najstarijim grbovnim znamenom grada.

U najranijem pečatu zadarskog prvostolnog kaptola, čiji primjerak otisnut na ispravi od 8. travnja 1248. i danas postoji, unutar pečatnog polja prikazana je sveta Anastazija. Svetica je čeono prikazana u stojećem stavu, bez svetokruga. Na glavi joj je kruna. Odjevena je u svečanu haljinu s ukrasnim rombovima, preko koje je prebačen plašt. Desnom rukom na grudima podržava križ, a s lijevom palminu grančicu-biljeg mučeništva.⁸

Iz navedenog priloga I. Petriciolija također doznajemo da je u pečatu zadarskog kaptola, čiji po starosti drugi poznati primjerak dolazi iz 1379. godine, među ostalim svetačkim prikazima bio predstavljen i lik srijemske mučenice. Prikazana je kako stoji lijevo od Bogorodice. Ima veo preko glave. Plašt joj je stisnut kopčom, a u desnoj ruci drži mučeničku palmu koju naslanja na rame. Lijevu ruku savija prema grudima. Haljina joj se u istaknutim naborima spušta do tla. Svetičin je lik, kako je to uobičajeno, urešen svetokrugom ukrašenim biserjem. Nesumnjivo je da su ovi ikonogafski prikazi sv. Anastazije - uz određene preinake - poslužili kao predložak pri likovnoj izvedbi prikaza svete za medaljon kaptolskog odličja.

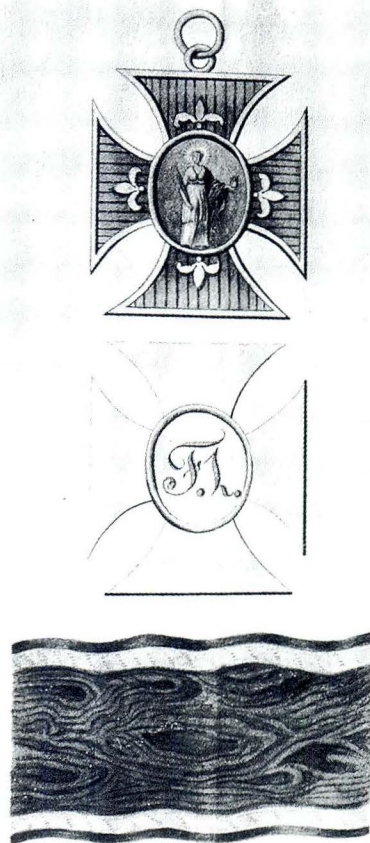
Ovo zanimljivo i do sada nepoznato zadarsko odličje po kakvoći ne zaostaje za uobičajenim odličjima u austrijskoj monarhiji toga doba. Primjerci su izrađivani u poznatoj bečkoj tvrtki »Rudolf Frinke«. Mogli su ih nositi samo zadarski kanonici od imenovanja u status kanonika do mogućeg promaknuća u viši crkveni čin ili red. Napominjemo da se odličje koje smo opisali upotrebljava sve do naših dana. Međutim, postoji i istovjetno odličje s naličnim natpisom pape Pija IX. Naime, svojim je papinskim listom od 30. srpnja 1867. taj Sveti otac zadarskim kanonicima potvrdio ranije stečena znakovlja, a među ostalim i kanonički red, s time da na poledini odličja ima biti njegovo ime.⁹ Likovna rješenja na te dvije inačice posve su istovjetna.

⁶ A. Gulin, Srednjovjekovna crkvena sfragistika u Hrvatskoj (doktorska disertacija), Zadar, 1984, str. 505-506.

⁷ Pečat je objavljen po svjetlopiisu iz zbirke zadarske Znanstvene knjižnice. Izvornik isprave donedavna se nalazio u posjedu cte. Gianfranca de Dominisa u Grenobleu. Iako ju je vlasnik svojevremeno ponudio gradu Zadru na otkup, tadašnji zadarski gradski oci nisu pokazali nimalo razumijevanja za to da se ta vrijedna i jedinstvena isprava vrati u Zadar. Prodana je napoznatom kolekcionaru.

⁸ A. Gulin, nav. dj., str. 505.

⁹ C. F. Bianchi, Zara Cristiana, II, Zadar, 1879, str. 534-536.

Odličje kanonika zadarskog kaptola (crtež)

Odličje kanonika korčulanskog kaptola

U riznici korčulanske katedrale nalazi se u izložbenim staklenicama i jedno kanoničko odličje korčulanskog zbornog kaptola iz XIX. stoljeća. Zapazili smo ga još 1983. godine ljubaznošću pokojnog opata Iva Matijace i snimili odnosno zabilježili. U korčulanskom crkvenom arhivu, usprkos pomnim traganjima uz pomoć opata Matijace, nismo uspjeli pronaći ni jedan podatak o tom odličju, premda nam je već na prvi pogled bilo jasno da se radi o kanoničkom odličju ustanovljenom od austrijskih vlasti, jer je na to ukazivao natpis s pečatnjacima cara Franje Josipa.

Korčulanski je kaptol, kao uostalom i biskupija, bio ukinut bulom pape Lava XII. *Locum Beati Petri* izdanom u Rimu 30. lipnja 1828. godine, i to nakon gotovo više od pet stoljeća postojanja. Kaptol je naime osnovan istodobno

s ustanovljivanjem korčulanske biskupije početkom XIV. stoljeća.¹⁰ Na izričite molbe dubrovačkog biskupa, car Ferdinand je odlukom od 18. veljače 1843. godine odobrio da se u Korčuli obnovi kanonički zbor s naslovom i pravima zbornog kaptola, s arhiepzbiterom i četiri kanonika. Takav je kaptol ustanovljen odlukom biskupa Tome Jedrlinića 2. ožujka 1853. godine. Do ustoličenja članova obnovljenog kaptolskog zbora došlo je tek 23. svibnja 1858. godine.¹¹

Državnim su središnjim vlastima u Beču podastrte molbe za potvrdu kanoničkih znakova. U toj je molbi zatraženo da se ustanovi i kanoničko odličje za korčulanski kaptol, očito po uzoru na već postojeće odličje dubrovačkog stolnog kaptola. Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu odlukom od 6. listopada 1858. g. priopćava Pokrajinskom Namjesništvu u Zadru da je korčulanskom kaptolu odobrena upotreba kanoničkog odličja, i to onakvog kako su to predstavnici korčulanske crkve zatražili i na predlošku pritom prikazali.¹² Kako je kaptol bio pod patronatskim pravom austrijskog vladara, određeno je da odličje korčulanskih kanonika ima na naličju nositi početna slova austrijskog cara Franje Josipa.

Odličje korčulanskih kanonika sastoji se od osmerokrakog križa od bijele cakline, koji je optočen rubom od pozlaćenog srebra. Veličina mu je u vodoravnom promjeru 5,1 cm, a u okomitom, uključivši i vrpčanu ušicu, 7,6 cm. Širina križnih krakova iznosi 2,4 cm. Središnji dio križa uokviren je prikazom pozlaćena lovorovog vijenca. U bijelo ocakljenom ovalu reljefno je izrađen višebojni lik sv. Marka Evangelista. Svetac stoji na podnožju, a s njegove se desne strane pojavljuje zlatna lavlja glava kao njegova oznaka. Evangelist, prikazan kao gologlavi bradati starac djelomično okrenut u stranu, odjeven je u crveno-modru tuniku. U lijevoj ruci drži Sv. Pismo, a u desnoj pero. Između krakova križa umetnute su zrake što odličju daju duhovni značaj. Na naličju su odličja u ovalu urezani početnjaci F. I., koje razrješujemo kao *Franciscus Iosephus*, a odnose se na austrijskog cara te ugarskog i hrvatskog kralja Franju Josipa (g. 1848.-1916.). Odličje se nosilo o vratu, na vrpci od ljubičaste moarirane svile.

Lik sv. Marka na odličju korčulanskih kanonika preuzet je bez dvojbe sa starog pečata nekadašnjeg stolnog kaptola korčulanske biskupije. U Arheološkom muzeju u Splitu čuva se brončani gotički pečatnjak starog korčulanskog stolnog kaptola s natpisom SIGILLUM CAPITVLI ECCLESIAE CVRZOLENSIS. Sačuvano je i nekoliko otisaka istog pečata,¹³ kao i njegov crtež u rukopisu *Statuta Venerabilis Capituli Curzolensis* iz 1795. godine.¹⁴ Po stilskim obilježjima pečatnjak bademastog oblika gotičke je izradbe iz XIV. stoljeća, dakle iz vremena ustrojstva kaptola i biskupije u tom otočnom gradiću. U središnjem

¹⁰ A. Gulin, nav. dj., str. 360-361; V. Foretić, Otok Korčula u srednjem vijeku do g. 1420, Zagreb, 1940, str. 72-74.

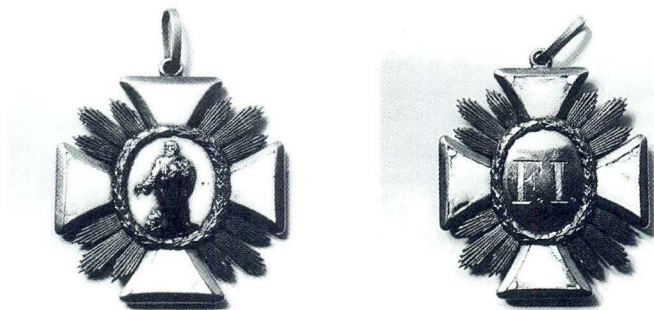
¹¹ G. Zaffron, »Cenni sulla chiesa ex - cattedrale di Curzola,« Gazzetta di Zara, N. 93, 1843, str. 431; M. Gjiivoje, Otok Korčula, Zagreb, 1969, str. 85-86.

¹² PAZ, Spisi Registrature Namjesništva, svež. 1542, g. 1858, IV C, N. 19956/5014 (N. 16932).

¹³ A. Gulin, nav. dj., str. 366-367.

¹⁴ A. Badurina, Iluminirani rukopisi u gradu Korčuli, Zagreb, 1974, str. 40-41.

je polju prikaz sv. Marka u misničkom ruhu sa Sv. Pismom naslonjenim na prsima. Nešto izmijenjen lik korčulanskog zaštitnika i naslovnika stolne (poslije zborne) crkve s tog pečata poslužio je pri izrađivanju lika u odlikovanju korčulanskih kanonika. Samo odličje oslanja se svojim izgledom na austrijske državne redove, visoke je kakvoće, posebice reljefno izrađen medaljon s likom sveca. Za sada nismo ustvrdili u kojoj je radionici izrađivano ovo odličje ali vjerujemo da nismo daleko od istine ako pretpostavimo neku od poznatih bečkih radionica, koje su takve predmete izrađivale za potrebe vlasti i crkve sve do pada habsburške monarhije.

Odličje korčulanskih kanonika (lice i naličje)

Odličja zadarskog i korčulanskog kaptola ustanovljena od austrijskih vlasti u XIX. stoljeću nastavljaju običaj dodjele crkvenim redovima posebnog počasnog znakovlja. U Dalmaciji je po svoj prilici austrijska vlast ustanovila odličja za gotovo sve kaptole. Trebalo bi poraditi na tome da se i ti predmeti umjetničkog obrta jednom cjelovito obrade, što naravno iziskuje i traganja za sačuvanim primjercima i istraživanja o našim svjetovnim i crkvenim pismohranama ne bi li se pronašlo popratne odluke kojima su ustanovljivana pojedina odličja.

* Dok je ovaj rad bio u tisku objavljena je knjiga Z. G. Alexy, Ehrenzeichen der Kapitel in Vormalis Habsburgischen Ländern, Wein - Köln - Weimar 1966. U njoj su obrađena između ostalih odličja dalmatinskih kaptola. Odličja zadarskog kaptola objavljena su na str. 195 i 196, a korčulansko na str. 198.

DUE INSEGNE INEDITE DELLA CHIESA DALMATA

Miroslav Granić

Nell'articolo l'autore pubblica e analizza due insegne dei capitoli dalmati: della cattedrale di Zara e della collegiata di Korčula. Ai primi del XIX secolo si affermò l'uso del conferimento di insegne (ordini) ai superiori di conventi e di capitoli al tempo della monarchia austriaca. Nell'anno 1802 l'imperatore Francesco II (I) conferì le insegne ai canonici del capitolo della cattedrale di Zagabria. Immediatamente prima del regolamento della situazione della chiesa in Dalmazia con l'applicazione della famosa bolla di Leone XII, *Locum Beati Petri*, con cui si riorganizzò dalle fondamenta questa regione ecclesiastica, tra tutti i capitoli della Dalmazia fu conferito l'ordine, rispettivamente una speciale insegna, da parte delle autorità statali ai membri del capitolo della cattedrale di Zara come simbolo canonico. L'autore, tuttavia, è riuscito a trovare solo due delibere con cui furono istituite tali insegne. La prima è quella dell'imperatore Francesco I dell'anno 1826, con cui fu istituita l'insegna dei canonici zaratini, mentre l'altra è del 1858 e con essa l'insegna era conferito ai canonici della collegiata di Korčula. È verosimile che con il tempo nei nostri archivi si ritroveranno anche dati su alcune delle altre insegne capitolari in Dalmazia.

L'ordine (insegna) dei canonici zaratini è una croce piatta a otto punte, al cui centro, in un medaglione ovale, è raffigurata in smalto multicolore la protettrice e titolare della basilica metropolitana, S. Anastasia. Sul rovescio, al centro dell'ovale, vi sono le iniziali dell'imperatore Francesco I. L'insegna si portava intorno al collo, appesa a un nastro di seta marezzata oro-rosso-oro. L'altra insegna, quella dei canonici della collegiata di Korčula, istituita nell'anno 1858, è costituita ugualmente da una croce a otto punte di smalto bianco. Al centro dell'ovale è raffigurato il protettore di Korčula, S. Marco Evangelista. Sul rovescio dell'insegna sono incise le iniziali dell'imperatore Francesco Giuseppe I. Anche quest'insegna si porta al collo, ma appesa a un nastro di seta di colore violetto. Il contenuto figurativo di entrambe le insegne si fonda sugli alti ordini di stato austriaci e ungheresi dell'imperatore Leopoldo e sull'ordine di S. Stefano. Si differenziano da questi solo in quanto nella prima sono inseriti gigli bianchi sulle punte della croce e nella seconda raggi tra le punte della croce, ottenendo così una precisa caratterizzazione religiosa.